

© Editura EIKON

București, Str. Smochinului nr. 8, sector 1
cod poștal 014605, România

Difuzare / distribuție carte: tel/fax: 021 348 14 74
mobil: 0733 131 145, 0728 084 802
e-mail: difuzare@edituraeikon.ro

Redacția: tel: 021 348 14 74
mobil: 0728 084 802, 0733 131 145
e-mail: contact@edituraeikon.ro
web: www.edituraeikon.ro

Editura Eikon este acreditată de Consiliul Național al Cercetării
Științifice din Învățământul Superior (CNCSIS)

Descrierea CIP este disponibilă la Biblioteca Națională a României

ISBN: 978-606-49-0091-3

Editor: Valentin Ajder

Iulian Băicuș

Caragiale față cu postmodernismul

Cuprins

Capitolul 1. Momentele și schițele din <i>Ghimpele</i> și <i>Moftul român</i> ...	7
Caragiale și Kant, apriorismul unui filosof nesistematic.....	16
Capitolul 2: Cum arată azi lumile lui I.L: Caragiale?	23
Capitolul 3: Ion Luca Caragiale, dramaturg modern	75
Capitolul 4: Există o filosofie a lui Caragiale?	91
Capitolul 5: Secretul „Scrisorii pierdute”	97
Capitolul 6: Caragiale față cu tragicul: Naturalism sau realism <i>sans rivage</i>	107
Capitolul 7: I.L: Caragiale și romanul polițist	117
Capitolul 8: Caragiale, nuvelist	125
Capitolul 9: Misterul sinuciderii lui nenea Anghelache din Inspecțiune.....	145
Capitolul 10: Caragiale și muzica: Anii exilului berlinez, franzela albă și muzica clasică: Caragiale față cu literatura fantastică: Un realism magic <i>sans rivage</i> sau orientalismul prin acomodare.....	157
Capitolul 11: I.L: Caragiale, un parodist original	177
Capitolul 12: Caragiale, publicist.....	205
Capitolul 13: Caragiale, cronicar dramatic.....	211
Capitolul 14: Corespondența lui Ion Luca Caragiale	219
Capitolul 15: Caragiale, traducător	241
Capitolul 16: „Vis al Galeșei Floride și al ostroavelor Antile”	249
Capitolul 17: Caragiale, memorialist.....	263

la trecerea sa în Neființă, drept omagiu al eternei recunoștiințe. Evident, autorul le este recunoscător și studenților săi de la Litere care l-au ajutat să-și configureze întâi în minte, apoi să le pună pe hârtie toate aceste teorii personale, care așteaptă acum girul lectorilor pasionați ai operei lui Caragiale dar și al specialiștilor.

CAPITOLUL 1

Momentele și schițele din Ghimpele și Moftul român

Aș dori să încep demonstrația mea cu un caz special, Ion Luca Caragiale¹ își imaginează într-una din schițele sale, **Cronica fantastică**, un oraș al viitorului, Tâmpitopole, publicată într-o serie de zig-zag-uri fantastice din **Ghimpele**, despre care Florin Manolescu² crede că ar putea reprezenta un caz de proto-S.F. românesc, un București al viitorului din anul 3.874, intitulat cu un nume foarte plastic, foarte expresiv cel de **Tâmpitopole**, și locuit de o specie nouă de oameni denumită sinecorzi, lipsiți de partea interioară din dreapta toracelui, de fapt niște chinezi sinecorzi sosiți din Asia ca să colonizeze Bucureștiul. Străzile sunt acoperite cu porțelan și din această cauză locuitorii sunt obligați să pășească cu picioarele strâmbe, o aluzie transparentă la obiceiul cam barbar al chinezilor contemporani cu autorul care, la naștere, legau etichetele picioarelor fetelor strâns cu niște feșe din bumbac pentru ca acestea să rămână mici. Obiceiul acesta barbar a fost între timp abandonat, fiind azi practicat doar în satele foarte înapoiate. Pe guvernatorul general în cheamă Sik-tir, iar oamenii îi rostesc numele în șoaptă, evident avem în acest text o mostră a talentului de pamfletar al lui I.L. Caragiale.

¹ vezi Florin Manolescu, *Caragiale și Caragiale. Jocuri cu mai multe strategii*, București, Cartea Românească, 1983, p. 177

² idem, p. 179

De fapt prima revistă editată de Ion Luca Caragiale, în perioada 1876-1877, adică în anii Războiului de Independență a fost cea care purta titlul **Claponul**, care nu s-a bucurat de un mare succes de public din moment ce editorul a renunțat foarte repede la proiect, dar aluziile și comparațiile dintre operele literare diverse și claponi au rămas una din temele lui favorite, vezi caracterizarea piesei lui Delavrancea, **Apus de soare**.

Într-o altă proză publicată în ziarul **Ghimpele** decorul se schimbă dar suntem tot într-o distopie de data aceasta tehnologică. De data aceasta Bucureștiul e un oraș în care toate străzile sunt toate pavate cu marmură și au în loc de clădiri doar hoteluri de lux, în stilul utopiei arhitectonice gen **Cetatea Soarelui** a lui Thomasso Campanella³, în care picamerele care lucrează fac un zgomot echivalent cu un trîl de privighetoare iar caii, înhămați la trăsuri, poartă șoșoni în loc de potcoave, ca să evite poluarea fonică. Sursa de hrană în această lume a viitorului, cu tentă de distopie anti-tehnologică, ironizată pentru excesul ei de civilizație urbană, vor fi chiar broaștele care cresc în voie în lacul din mijlocul parcului Cișmigiu, ambalate chiar într-o uzină construită în apropiere în cutii de conserve și distribuite gratuit locuitorilor, indiferent de sex, vârstă sau ocupație. Nu suntem foarte departe, din nefericire, de toate aceste viziuni umoristico-anticipative.

De asemenea, lumea ideală imaginată de Conu Leonida din piesa **Conu Leonida față cu reacțiunea**, cu o idee despre economie cam naivă, în care statul trebuie să aibă grijă de pensii „că de aia e stat” dar și imaginile revoluției care se încheie cu concursul de băut bere la kilometru, din **Boborul**, dar și imaginile grotești din **Grand Hotel Victoria Română** cu câinii aceia bătuți cu cruzime i-au condus pe Lucian Pintilie sau pe criticul literar Mircea Iorgulescu la viziunea unei lumi distopice a lui Caragiale, primul în filmul

³ Thomasso Campanella, *Cetatea soarelui*, traducere de Corneliu Wilt, București, Editura Științifică, 1956

de lung metraj **De ce trag clopotele, Mitică?**, interzis de cenzura comunistă, celălalt în eseu de critică literară **Marea trăncăneală. Eseu despre lumea lui Caragiale**⁴. În principiu, faptul de a căuta aceste valențe distopice în lumea lui Caragiale s-a datorat în primul rând unui accident istoric, cel al comunismului, astfel încât lumea destul de idilică și naivă a lui I.L. Caragiale s-a colorat privity prin lentila ideologiei totalitare și a devenit o lume coruptă, violentă, agresivă. Lumile lui Caragiale nu-s nici utopice, când eroi trăiesc într-un dulce far niente și trăncănesc toată ziua prin berării, într-un small talk care nu aduce nimic bun societății, nici distopice, ci pur și simplu sunt așa cum sunt.

Momentele sau schițele lui Ion Luca Caragiale, indiferent dacă au fost publicate în volume, și vorbim aici de nu mai puți de opt volume antume, sau în diverse gazete ale epocii, printre cele mai importante se numărau **Ghimpele** și **Moftul român**, ambele gazete umoristice fiind editate chiar de el, dar și în ziare de largă circulație ca Universul lui Cazzavillan sau ziarul Timpul, unde va publica articolele sale de publicistică politică.

Dacă inițial schițele din **Ghimpele** sau **Moftul român** schițele erau lipsite de prea multă sofisticare pe parcursul trecerii timpului ele devin tot mai complicate, și tematic dar și ca structură narativă, căci autorul capătă experiență și își va diversifica foarte mult galeria de personaje, dând viață unor eroi din ce în ce mai complicați și transformând schița într-o piesă de antologie, de fapt el este chiar părintele acestui tip de literatură scurtă, ducându-l apoi spre perfecțiune.

Din prima etapă pot fi citate schițe cum ar fi cele două cronici editate în **Ghimpele**, **Cronica fantastică**, în care în stilul specific al literaturii distopice naratorul devine chiar Ciceronele cititorilor într-un oraș inexistent, capitala țării noastre se numește

⁴ Mircea Iorgulescu, *Marea trăncăneală. Eseu despre lumea lui Caragiale*, București, Editura Cartea Românească, 1988

Tâmpitopole, peste două mii de ani, deci iată o primă încercare S.F. declară Florin Manolescu în **Literatura S.F.**, orașul este locuit de niște chinezi iar unul dintre aceștia bietul Pim-Pim, iar stăpânul absolut este Pungaciul, Marele Mandarin, în vreme ce contribuabilul, comparat cu Danaidele, aruncă cu o lopată colosală „bucăți imense de aur în gura unui monstru etern flămând”. Nu cred că trebuie să căutăm în literatura S.F. modelul lui I.L. Caragiale, el se găsește undeva mai aproape, în **Călătoriile lui Gulliver** ale lui Jonathan Swift, de altfel acesta va mai face o victimă celebră, pe Tudor Arghezi autorul uneia dintre cele mai cunoscute distopii literare de la noi, **Tablete din țara de Kutu**.

Celălalt text, tot din revista **Ghimpele, Cronică fantezistă**, prezintă o distopie tehnologică a la Jules Verne, un soi de Hallstadt din romanul **Cele cinci milioane ale Begumei**, în care străzile sunt din fier și totul este construit din metal: „O sumă colosală de vase de comerț, încărcate cu mărfuri de toate speciile, plutesc, în sus și-n jos, pe Dîmbovița canalizată, stradele, pavate cu tuci, sunt brăzdate de la un capăt al cetății la celălalt de o mulțime monstruoasă de linii de tramways, pe deasupra capetelor bunilor cetățeni, se-ncrucișează, în aer, în lung și-n lat, după sistemul englez, șinele unui număr nenumărabil de căi ferate, și o sumă absurdă de fabrici, înuntrul cărora mii de drugi de fier, milioane de roate cu dinți mereu se sucesc și se învârtesc, funcționează neconținut cu o regularitate de disperat. Sublimă civilizațiune! Pretutindeni fier și oțel!”

I.L.Caragiale nu-i prea departe de adevăr, industrializarea forțată pe care liberalii și-o propuneau îl sperie puțin și în epoca în care în România apăreau primele căi ferate, după sosirea pe tron a regelui Carol I, care îi speriau păsărelele dintr-o versiune a ecologistului-conservator Mihai Eminescu („și-au venit cu drum de fier, toate păsările pier”), autorul își va imagina o rețea de căi ferate suspendate și de tramvaie moderne, nu departe de proiectul autostrăzii suspendate a primarului Sorin Oprescu, care-i duc acasă pe bucureștenii din Capitală, la căsuța cu cișmea. Autorul

mai citează și prima locomobilă a doctorului Stroussberg, care „urlând ca o turbată și aruncând prin gura coșului ei funingint, nori negri de fum și aburi, veni să ne puie pe brațe pe câțiva fii amabili ai prea iubitului Vaterland”. Sigur nu mai era mult și poetul italian modernist Marinetti avea să-i dedice locomotivei o odă iar aceasta avea să intre definitiv în poezia românească prin Eminescu și să se fixeze în **Acceleratul** lui G.Topârceanu: „Ce să fie? Nu-i nimic! A trecut acceleratul!”

Ca o bomboană de pe colivă locuitorii acestei lumi se hrănesc cu broaște prinse direct din lacul din parcul Cișmigiu, preparate cu aceleași metode cu care norvegienii preparau Țirii, de altfel un alt personaj îi bate folosind drept gadget un mic bust de marmură a lui Beethoven!

Zig-zag este tot o tabletă, construită pe opoziția trecut- prezent, pe o schemă antitetică de factură romantică, în care autorul se oprește din nou în Tâmpitopole, dar se pune sub auspiciile lui Filfison, și o ia cu o zi tipică de la Sf.Andrei, „cap de iarnă, când plouă, ninge, îngheață, se topește, și e lapoviță și polei, și curg streșinile, și crivățul se bate-n cap cu austrul”.

Cetățeanul pe picioroane și prevăzut cu un par cu felinar și înarmat cu un baston lung prevăzut cu o cange cu care pipăie bălțile, se deplasează la piață, unde scoate pungociul plin cu bani și adună cele de-ale gurii într-o basma roșie, și se întoarce acasă cam în același mod de echilibrist de la circ. În partea a doua a prozei ne este înfățișat noul București, cu rețeaua de tramvaie, cu statua lui Mihai Viteazu cu beldia ridicată într-o atitudine destul de belicoasă, de fapt este vorba de o statuie ecvestră a lui Jeanne d'Arc căreia sculptorul i-a atașat capul lui Mihai Viteazu, adevărata statuie ecvestră rămâne cea a lui Carol I, modelată de sculptorul sârb Ivan Mestrovici, și imitată palid de un sculptor contemporan din ziua de azi, ilustrul cascadeur Florin Codre.

Iar progresul nu poate fi lipsit de prezența unei actrițe de cafe chantant, domnișoara Rosa Schweinerein, (derivat de la cuvântul

Schwein care înseamnă porc în limba germană), cea care este ovaționată la scenă deschisă după ce cântă o șansonetă Tifla cu piciorul, ridicându-și piciorul rotund, demn de penelul Thorwaldsen pe la nasul unui admirator care tocmai dă pe gât o halbă de bere. Cortina care cade are desenat viitorul alegoric al patriei are pe ea și un steag tricolor.

Cronica sentimentală nu-i nici ea mai prejos ca acelea, de data aceasta acțiunea ei se petrece în Africa, unde curge liniștită apa Zanzibarului, și unde se confruntă interesele beduinilor și ale tâmpiților, cei care nu prea reușesc să se apere de pretențiile în creștere ale acestora, evident trimiterea este extrem de clar, ne dăm seama imediat cine sunt beduinii și cine tâmpiții.

Autorul va experimenta textele scurte, **Gogoșile telegrafice**, scurte anecdote care anunță textele **Telegramelor** de mai târziu dar și un Zig-zg care conține prima sa încercare de paștișă albă sau de parodie, dusă la paroxism într-un text mult mai elaborat cum ar fi **Scrisorile unui egoist**, cu o posibilă săgeată spre un text celebru a lui Stendhal, **Amintirile unui egotist**.

În **Parlamentare** sub masca lucrărilor camerei din Stambul autorul vizează moravuri și portrete locale, să nu uităm că scrisese pentru ziarul **Timpul** numeroase asemenea cronici, pe vremea junimiștilor exista un soi de specie autonomă în gazetăria politică pe care a practicat-o și Mihai Eminescu, iar Titu Maiorescu sau Petre Carp și-au adunat în volume oratoria parlamentară, criticul literar a scris și o istorie a parlamentarismului de la noi.

În schița **Cetățeanul Ghiță Calup** avem primul portret al lui jupân Dumitrache, supranumit Titircă Inimă rea, dar Lache și Mache, care reiau un alt cuplu celebru, Smotocea și Cotorcea sunt primii eroi caragialieni care nu mai au un aspect de fiziologie romantică, cei doi fiind chiar lipsiți de individualitate și complet interșanjabili, în vreme ce Leonică Ciupicescu, eroul nuvelei pesimiste **Broaște destule!** este bunicul lui nenea Anghelache din nuvela **Inspecțiune**.

Lache și Mache care sunt comparați la începutul prozei cu nedespărțiți prieteni din mitologia Greciei, Oreste și Pilade, sunt doi băieți bine informați, care citesc ziarele și au cultură generală, adică sunt părerologi, au o opinie tranșantă pe marginea oricărui subiect, sunt veri cu Mitică și cu Conu Leonida, pasionat de cioclopedisme:

„Lache și Mache sunt tineri cu carte; ei știu de toate câte nimic, așa sunt adevărații enciclopediști. Lache este înalt la închipuire, Mache e adânc. Așa dâștii iau parte cu mult succes la toate discuțiile ce se ivesc la cafeneaua lor obișnuită: poezie, viitorul industriei, neajunsurile sistemului constituțional, progresele electricității, microbii, Wagner, Darwin, Panama, Julie la Belle, spiritism, fachirism, l'Exilée ș.cl., ș.cl.

În cea dintâi săptămână după luarea lefii, principiile lor se întemeiază: pe recunoașterea ordinii și scopului providențial în mersul omenirii; pe adevărul că omul nu este numai o vită, care trăiește pentru a mânca și a bea, ci un agent dumnezeiesc, însărcinat cu o misie înaltă în complexul universului; pe necesitatea guvernului aflător la putere; în fine, pe temeiuri pur conservatoare”.

Când o cometă neprevăzută vine pe cer și o ploaie ciudată cu trăsnete și grindina de rigoare se arată, cei doi se despart pentru exact douăzeci și trei de ceasuri și trei sferturi pentru a se regăsi în finalul textului, cu un entuziasm egal. Eroii lui I.L. Caragiale trăiesc sub semnul triumfătoarei Doxa și nu sub semnul ceva mai serioasei Episteme, ei au opinii dar nu se prea omoară cu studiul, în afară de lectura gazetelor citesc pe sponci, romane de mistere, se duc la comedii și cam atât.

Tot în **Ghimpele** Caragiale va publica și primele două traduceri, din **Istoriile groțesti** ale lui Edgar Allan Poe și **Leac de guturai**, de Mark Twain, dar ne vom ocupa de ele separat. Însă în luna ianuarie 1893, retras din ziaristică pe la sfârșitul anului 1889, I.L. Caragiale a înființat revista umoristică **Moftul român**, subintitulată polemic „**Revista spiritistă națională, organ pentru răspândirea științelor oculte în Dacia Traiană**”. Trimiterea din acest subtitlu îl viza pe

Hasdeu, pe care îl va înfiera în câteva din schițele sale anti-spiritiste. Începând cu numărul 11, revista a devenit ilustrată, publicând și caricaturi, cel mai cunoscut dintre graficieni fiind Jiquidi, care a jucat cam același rol pe care celebrul Daumier îl juca pentru Balzac și prozatorii epocii sale, iar prin publicarea unora dintre cele mai valoroase schițe caragialești, **Moftul român** s-a dovedit și un organ literar. Cu unele întreruperi, revista a apărut până în anul 1902 și a avut colaboratori numeroși, recte pe Teleor, Emil Gîrleanu, I. Al. Brătescu-Voinești, Alexandru Cazaban. I.L. Caragiale a mai scos la București și Calendarul Moftului român, pe anul 1908, deși în acel an locuia la Berlin. Jiquidi a murit în 1899 iar Caragiale⁵ a publicat un necrolog în **Gazeta săteanului**, nepublicat în volum. Nu se știe exact cum s-a descurcat din punct de vedere al încasărilor dar se poate ca să fi obținut un oareșce profit bunicel.

În prozele publicate în revista **Moftul român** Caragiale este un observator mai atent al burgheziei, privită în bovarisul ei natural, de altfel Manifestul **Ghimpelui** este absolut identic cu cel al **Moftului român**, iar tipologia prostiei omenești se diversifică prin prezentarea unor specii noi de proști, de altfel într-o scrisoare trimisă din Berlin lui Alceu Urechia⁶, Caragiale îi va explica acestuia distincția între sec și prost, esențială pentru a-i înțelege opera literară:

„Secul nu știe ce conțință să-și dea în fața lucrului nou, fiindcă nu e în stare să aibă siguranță de impresie; aparatul-i de prins impresiile nu-i destul de legat, se pune pecete pe ceară roșie, nu pe șerbet fleșcăit. Pe de altă parte iarăși, ar fi o rușine să se lase biruit, ori să treacă indiferent; să nu emită el părerea sa fără ezitare? Se poate?”

În farsa **Conu Leonida față cu reacțiunea**, un Conu Leonida în halat de noapte și o Efimița în camizol povestesc în fața unei lămpi

⁵ http://ro.wikisource.org/wiki/C._Jiquidi

⁶ I.L. Caragiale, Opere, vol. V, Corespondență, ed. cit., p. 549

cu abajur, dar deși îl ascultă ca pe un boboc mare evocând întâmplări din tinerețea sa revoluționară, femeia are unele bănuieli că tovarășul ei de viață bate câmpii, iar când servitoarea Safta le spune că împușcăturile de pistol nu au legătură cu rivoluția, Caragiale este din nou în ton cu burghezul de serviciu Gustave Flaubert, poate spune Conu Leonida sunt eu, pentru că în schița **Boborul** va evoca și el niscai întâmplări amuzante din timpul revoluției din Ploiești, ci cu chef pe care polițaiul Nae Ipingscu îl făcuse cu ocazia lasatei secului la care a fost martor ocular în copilărie. Când află toate acestea Efimița care până în acel moment fusese un receptor pasiv, ca un caliciu de floare polenizat de un bondar, dă drumul unei replici memorabile, suspectabilă de o urmă de ironie, chiar de sarcasm: „*E lăsată, secul!*” Prostul este și el bine reprezentat în opera lui Caragiale dar definiția din epistola trimisă lui Alceu Urechia este una absolut memorabilă:

„*Pentru prost, lucrurile nu sunt afirmări fatale, al căror înțeles omul trebuie să-l caute; ci întrebări ingenioase, la care el este dator, pentru demnitatea lui, să răspundă cât se poate mai pe negânditea-spre a epata pe alții. (...) Se umflă și se crește pe sine, îi trebuie o reparațiune promptă pentru mândria lui atinsă, pare-i-se de înfățișarea lucrului ce-i stă înaintea neclintit, cu atâta brutală nepăsare de judecata trecătoare a atâtor trecători. Ce este lucrul, e un moft; cum judecă dumnealui, e important*”.

Moftul, subintitulat chiar studiu de mitologie populară, îl prezintă pe acest copil orfan al Presei, și se însoară cu **Opinia publică**, iar eroii cei mai interesați ai acestei lumi de moftologi sunt moftangii, românul, româncă și savantul, dar seria va continua cu alte schițe, **Succesul Moftului Român**, **Poetul și Moftul**, **Jurnalul nostru**. Ce lipsește Moftului, dar și Manifestul Moftului Român, Moftul făcător de minuni sau Marele concurs literar al Moftului Român.